

Vzgojno-izobraževalna vloga zavarovane narave

Educational-Training Role, Played by the Protected Nature

Stane PETERLIN

UDK 502.7 : 37.01

Prispelo 8. apr. 1978

IZVLEČEK

Naravna območja ali posamezne lokalitete so zavarovane z določenim namenom. Eden od njih je lahko tudi vzgojno-izobraževalni. Nekatere varstvene skupine (narodni parki, krajinski parki) imajo to vlogo močno poudarjeno, druge (naravni rezervati) za obisk javnosti praviloma niso primerne, pri tretjih (npr. naravni spomeniki) pa se za to odločamo po presoji. Pri izbiri lokalitet je treba upoštevati njihovo občutljivost, redkost in vrednost, atraktivnost, dostopnost, da imajo zaledje potencialnih obiskovalcev in skrbništvo. Ureditev naj upošteva zahteve varstva in potrebe javnosti. Opremljanje naj bo minimalno, funkcionalno in enotno za vso republiko. Izvedba pojasnjevalnih tabel in kazipotov naj bo takšna, da dopušča tudi grafične prikaze, naj bo cenena, trpežna in lahko obnovljiva. Končno je treba računati tudi na negativne vplive, ki jih prinaša obisk javnosti.

ABSTRACT

Natural areas or individual localities are protected for a certain purpose. One of them can be an educational-training one, too. With some protected groups (national parks, regional parks) this role is strongly emphasized, others (national reserves) are not, as a rule, suitable for visits by the public, and with the thirds (for instance, natural monuments) decisions are made within our discretion. In choosing localities there should be taken into consideration their sensibility, rarity and value, their attractiveness, accessibility, their having a base of potential visitors and of guardianship. The regulation should take into account both the demands for protection and the needs of the public. The equipment should be minimal, functional and uniform for the Republic as a whole. The designs of explanatory tables and signposts should be such ones as to enable graphic arrangements, too; they should be inexpensive, lasting and easily renewable. Finally, also the negative effects, brought about by the visiting public, should be taken into consideration.

1. UVOD

Prispevek je bil napisan kot uvodni referat za seminar jugoslovanskih poklicnih sodelavcev na področju varstva narave v Postojni leta 1977. V njem smo skušali okvirno načeti problematiko, ki jo napoveduje tema posvetovanja in ki je zajeta tudi v naslovu tega prispevka.

Izhajamo iz nerazveseljive ugotovitve, da se z vprašanjem vzgojno-izobraževalnega dela na področju varstva narave tako v Sloveniji kot tudi v Jugoslaviji nihče ne ukvarja načrtno in trajno. Strokovne službe v zavodih za varstvo narave se ji ne posvečajo dovolj, ker so preobremenjene z reševanjem perečih vsakodnevnih problemov, drugih specializiranih ustanov nimamo, upravljalci in skrbniki zavarovanih območij in objektov pa tega tudi niso dolžni, niti zmožni storiti. Celo široko zastavljena kampanja za varstvo okolja v zadnjih nekaj letih se je ognila tega vprašanja. Pri pisanju tega prispevka smo imeli zato pred očmi en sam cilj: opozoriti na problem in se ga čimprej načrtno lotiti.

2. NAMEMBNOST ZAVAROVANJA

Vsako zavarovanje narave mora imeti določen namen. Če na vprašanje: zakaj zavarovati?, nimamo odgovora, potem je predlog neumesten ali pa ga ne znamo utemeljiti. Namen zavarovanja pa je včasih neposreden in lahko razložljiv, drugič spet je bolj zakrit in zahteva temeljitejšo razlago (npr. kulturno-pričevalna namembnost zavarovanja). V Inventarju najpomembnejše naravne dediščine Slovenije (Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, Ljubljana, 1976) smo se odločili za naslednje možne namembnosti (terminologija in delitev je začasna):

- znanstveno-raziskovalna,
- študijsko-demonstracijska,
- vzgojno-izobraževalna,
- kulturno-pričevalna,
- krajinsko-oblikovna,
- ekološka,
- rekreacijska,
- gospodarska.

Zavarovanje je lahko utemeljeno že z eno samo izmed naštetih namembnosti, mnogo pogosteje pa se na isti lokaliteti združuje in prepleta več namembnosti. Te so si lahko med seboj enakovredne ali pa nekaterim dajemo večji pomen.

Vsaka od navedenih osmih (in najbrž še drugih) možnosti bi potrebovala razlago, v našem prispevku pa se želimo dotakniti le ene: vzgojno-izobraževalne vloge zavarovane narave. Konservatorji — poklicni delavci na področju varstva narave — se včasih pritožujemo, da javnost nima dovolj razumevanja za naša prizadevanja in za varstvo narave sploh. Toda, če smo kritični, moramo priznati, da se vse preveč zapiramo v strokovne kroge, da javnost preslabo obveščamo o našem delu in — kar je še najslabše — da se premalo zavedamo, da varstvene službe (zavodi) nimajo svojih interesov, če niso priznani in potrjeni tudi kot družbeni interesi. Čimprej zavrzimo lažno navzkrižje med težnjami razvijajoče se družbe in varstvom narave, saj je slednje enako pomembno kot gospodarski razvoj. Javnost ni bila nikoli popolnoma ravnodušna do vprašanj varstva narave, v zadnjem času pa še zlasti ne. Ena od pomembnih nalog varstvene službe je po našem mnenju tudi seznanjanje javnosti s pomenom in nalogami varstva narave ter z naravno dediščino.

3. VSEBINA ZAVAROVANJA

V naslov smo zapisali: vzgojno-izobraževalna vloga zavarovane narave. Ne bomo se torej lotevali celotne vzgojno-izobraževalne problematike in varstva narave, temveč le vprašanja, koliko je zavarovana naravna dediščina namenjena temu poslanstvu in kako naj bi ta cilj dosegala. Gre torej za neke vrste predstavitev naravne dediščine javnosti.

Na določenih lokalitetah zavarovane narave se lahko javnost seznanja:

- z živo in neživo naravo kot sestavino našega okolja ter z mestom človeka v naravnem sistemu,
- z naravno dediščino naše domovine, z njeno vsebino in raznoličnostjo,
- z naravnimi procesi,
- s procesi, ki jih provzroča človek s svojim delovanjem,

— z vsebino naravovarstvenega dela.

Ob tem se:

- aktivno rekreira,
- si širi obzorje,
- si oblikuje odnos do narave kot nepogrešljive sestavine okolja in naše skupne dediščine,
- spoznava naravne vrednote domovine in si utrjuje zavest domovinske pripadnosti.

4. VRSTE NARAVNIH OBMOČIJ IN OBJEKTOV Z VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNO FUNKCIJO

Vse skupine zavarovane narave, ki jih poznamo po veljavnem republiškem Zakonu o varstvu narave, nimajo enako izrazite vzgojno-izobraževalne funkcije. Poznamo dve skupini zavarovanih območij, ki sta namenjeni javni rabi: to so narodni parki in krajinski parki. Za obisk javnosti so v številnih primerih namenjeni tudi naravni spomeniki, še bolj pa spomeniki oblikovane narave. Nasprotno pa naravni rezervati praviloma niso namenjeni množičnemu obisku. Zavarovanih rastlinskih in živalskih vrst tu ne obravnavamo.

V tem prispevku se zavestno omejujemo samo na tisto zavarovano naravo v okviru prej omenjenih varstvenih skupin, ki jih določa Zakon o varstvu narave in skrbi zanje služba za varstvo narave. Vemo pa, da ravno pri vzgojno-izobraževalnem delu sodelujejo tudi druge stroke in organizacije (npr. gozdne učne poti, alpski vrtovi planinskih društev ipd.), čeprav se jih ne bomo dotaknili.

5. IZBIRA LOKALITET ZA VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNE NAMENE

Narodni in krajinski parki ter spomeniki prvobitne ali oblikovane narave že s tem, ko so bili z zavarovanjem namenjeni javnosti, bolj ali manj opravljajo določeno vzgojno-izobraževalno poslanstvo. To vlogo pa lahko povečamo na enega izmed naslednjih načinov:

a) brez posegov:

- s popularizacijo v sredstvih obveščanja (dnevni tisk, RTV, film),
- s posebnimi edicijami (razglednice, prospekti, tiskani vodniki);

b) z ureditvenimi posegi:

- s povečanjem dostopnosti (poti, ceste),
- s posebno opremo za vzgojno-izobraževalno funkcijo (informacijske table, kašipoti),
- z ureditvenimi posegi za obisk, spoznavanje in rekreacijo (parkirni prostori, namenski prostori za zadrževanje ljudi, počivališča, kurišča, razgledišča, zavetišča, gostišča).

Takoj pa moramo povedati, da vse lokalitete zavarovane narave z vzgojno-izobraževalno namembnostjo niso primerne tudi za ureditvene posege. Pri izbiri lokalitet, ki naj bi jih uredili za obisk javnosti, moramo upoštevati:

- da jih smemo z odpiranjem za javnost le minimalno prizadeti,
- da ne smejo pomeniti redkosti ali unikuma, to je, da so predstavniki številnejše tipološke skupine,
- da so obenem dovolj atraktivne in reprezentativne za svojo tipološko skupino,

- da so kolikor mogoče vsestransko zanimive,
- da so dostopne s prometnimi sredstvi,
- da imajo v bližini urbana zaledja s potencialnimi obiskovalci,
- da jim lahko najdemo skrbnika.

6. OBLIKE UREDITVE ZA VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNI NAMEN

Lokalitete, ki smo jih izbrali za vzgojno-izobraževalno ureditev in za obisk javnosti, lahko urejamo:

- kot označene (markirane) transversalne poti s tiskanim vodnikom (npr. peš pot E 6),
- kot »učne poti« z opremo na terenu (informativne table), in sicer
 - a) samostojno ali
 - b) v zvezi s tiskanim vodnikom,
 učne poti so lahko monotematske (npr. gozdne učne poti) ali splošne (npr. naravoslovne učne poti),
- kot muzeji v naravi z bogatejšo in bolj instruktivno opremo, vendar še brez stalnega čuvaja,
- kot stalno oskrbovane in vzdrževane objekte oblikovane ali deloma oblikovane narave (parki, botanični vrtovi, arboretumi, alpinumi, spominski kraji).

7. OPREMLJANJE

Naravno okolje je posebno občutljivo za vse tuje elemente. Nevarnost obstaja, da z nepremišljenimi in premalo pretehtanimi posegi razvrednotimo naravni ambient.

Za oblikovanje in izvedbo opreme smo si pri dosedanjem delu v Sloveniji postavili naslednja načela:

a) Oznake naj bodo specifične za dejavnost varstva narave, naj se ločijo od drugih in naj bodo lahko prepoznavne. Njihova značilnost naj bodo enotno oblikovanje, znak in (če je mogoče) barva.

b) Sistem označevanja naj bo univerzalen:

- table več velikosti, vsaj treh, ki se dajo med seboj kombinirati;
- ustrezati mora več namenom:
 - tekstualna informacija različnega obsega, od ene same besede do krajšega teksta,
 - kartografska risba z legendo in simboli,
 - slika in/ali fotografija,
 - kažipot,
 - markacija;

— primeren mora biti za vse priložnosti (npr. v gozdu, v visokogorskem svetu, v naselju, v odprti krajini).

c) Material za table, napise in kažipote mora dopuščati uporabo vseh vrst predlog (tekst, risba, fotografija).

d) Izvedba tabel mora biti zasnovana tako, da dopušča variacije, npr. nosilci v gozdnati krajini, v naselju, v gorah so lahko glede na potrebe vzdrževanja in oblikovanja različni; table so lahko pritrjene na samostojnih nosilcih, pri/na fleh, na drevesih, na skalah ipd.

e) Table in druge oznake naj bodo dobro vidne, vendar naj bodo obenem oblikovane in postavljene tako, da ne prizadenejo prostora, v katerem so postavljene.

f) Table in oznake morajo biti odporne:

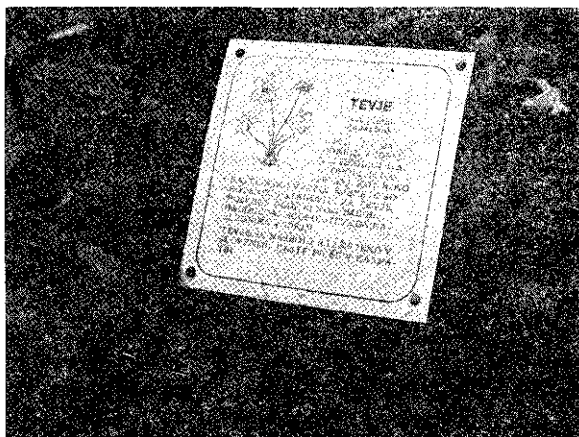
- proti vremenskim vplivom (dež, zmrzal, vročina, vlaga, ultravijolični žarki (bledenje),
- proti naravnim mehanskim poškodbam (npr. plazovi v gorah, deroča voda ob poplavih pri kraških objektih ipd.),
- proti vandalizmu.

g) Table in oznake morajo biti lahko obnovljive (npr. zamenjava tabel z vijaki, standardizirane velikosti tabel in nosilcev, markiranje s šablono ipd.).

h) Material in izdelava naj bosta cenena, materiali naj bodo standardni, domače proizvodnje in lahko dosegljivi.

Sl. 1 — Primer male informativne tablice (25×25 cm), kakršne so bile leta 1972 postavljene ob Divjem jezeru pri Idriji.

Fig. 1 — An example of small information tables (25×25 cm) such as there have been set up in 1972 round the Divje jezero lake in the vicinity of Idrija.

Sl. 2 — Stojala, napravljena za predlagani sistem informativnih tabel v treh možnih velikostih: velike informativne table (80×80 cm), srednje table s sliko in pojasnilom (40×40 cm) in kazipoti (20×40 cm). Poskus iz leta 1977 v Rakovem Škocjanu.

Fig. 2 — Stands made for a system of information tables in three different sizes: the big ones (80×80 cm), the middle ones (40×40 cm) with a photo and explanation, and the way-marks (20×40 cm). A trial example from 1977, realized at Rakov Škocjan.

8. NEGATIVNE POSLEDICE ODPIRANJA ZA JAVNOST

Poleg številnih pozitivnih strani, ki jih prinaša odpiranje zavarovanih naravnih območij in objektov za vzgojno-izobraževalni namen, moramo računati tudi z negativnimi posledicami, kot so npr.:

- gospodarska škoda (prizadet gozd, uničene kulture, omejena gospodarska raba ipd.),
- erozija zaradi hoje,
- prinašanje odpadkov,
- uničevanje naprav in ureditev,
- povzročanje hrupa,
- nevarnost požarov,
- vznemirjanje živali,
- možnosti nesreč zaradi neprevidnosti obiskovalcev,
- stroški vzdrževanja.

S tem moramo računati že pri sami izbiri lokalitet, ki smo jih namenili za ureditev, kot tudi pri njihovi trajni rabi za vzgojno-izobraževalni namen.

9. DANAŠNJE STANJE V SLOVENIJI

Pregled nad stanjem zavarovanih naravnih lokalitet nam potrdi uvodno trditev, da smo glede urejanja za vzgojno-izobraževalne namene v velikem zaostanku. Že od vsega začetka sta bila takó opremljena alpinum Juliana in arboretum Volčji potok. Kasneje smo se lotili Divjega jezera in pred nedavnim Rakovega Škocjana — tako prvi kot drugi še nista do kraja urejena. V načrtu imamo opremljanje Triglavskega narodnega parka, ki bo trajalo več let. Sežanci so na lastno pobudo opremili za ogled njihov zavarovani park. Od lokalitet, ki še niso pod pravnim varstvom, naj omenimo še vzorno urejeni Botanični vrt v Ljubljani in pa mariborski mestni park. To pa bo najbrž tudi vse. Več je urejenih gozdnih učnih poti, nad katerimi nimamo natančnega pregleda in jih zato ne moremo ocenjevati.

Splošna sodba o vseh dosedanjih poskusih je, da so se pobude rojevale spontano in nepovezano med seboj, da so pristopi različni, da se skoraj povsod zastavlja vprašanje sredstev za opremljanje in vzdrževanje, čeprav gre za razmeroma majhne vsote, in končno, da se s tem vprašanjem ne ukvarja sistematično niti ena organizacija ali služba v naši republiki.

Avtorjev naslov — Author's address:

Stane PETERLIN, dipl. biol.,

Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo,

Plečnikov trg 2, p. p. 176,

YU — 61001 LJUBLJANA